

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті представлено характеристику проблеми становлення мовлення у дітей молодшого дошкільного віку в лінгводидактичному аспекті. З'ясовано поняття «мовлення» як процес створення зв'язного мовлення і як продукт мовлення. Проаналізовано різні наукові підходи щодо становлення мовлення молодших дошкільників як складного та тривалого процесу, який вимагає керівництва з боку педагога. Досліджено генезис мовлення як засобу спілкування. Проаналізовано взаємозалежність мовлення та мислення, яка перебуває в центрі уваги психолого-педагогічних досліджень. Визначено недоліки у мовленні дошкільників. Визначено вплив педагога на розвиток мовлення молодших дошкільників. Визначено подальші перспективи дослідження.

Ключові слова: лінгводидактика, дошкільник, мовлення, розвиток мовлення, зв'язне мовлення.

Найважливішою умовою всебічного розвитку дитини є правильне формування мовлення. Від рівня сформованості мовлення дітей залежать можливості в пізнанні навколишньої дійсності, що характеризує психічний розвиток та зумовлює характер відносин з однолітками і дорослими. Зазначено, що одним із першочергових і актуальних завдань є достатньо вільно, змістовно і правильно висловлювати думки.

Так, у Базовому компоненті дошкільної освіти визначено мету мовленнєвого розвитку випускника закладу дошкільної освіти, сформованість комунікативної компетенції (*Базовий компонент дошкільної освіти, 2012*). Мовленнєвий розвиток дошкільника є головним інструментом, за допомогою якого вона не тільки взаємодіє з довкіллям, а й завдяки якому відбувається соціалізація маленької дитини. Водночас аналіз останніх досліджень показує, що розквіт комп'ютеризації, мережі Інтернет, телебачення та інших технічних засобів, які стали доступними дітям дошкільного віку як у сім'ї, так і в закладах дошкільної освіти, які стають причиною обмежень спілкування дітей з іншим мовцем, унаслідок чого, гальмується мовленнєва сфера. Мовленнєва компетенція є однією з провідних характеристик особистості, що формується на етапі дошкільного дитинства (А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій та ін.) (*Богуш, 1997*).

Дошкільний вік – це період активного засвоєння дитиною мовлення, становлення й розвиток усіх сторін мовлення – фонетичної, лексичної, граматичної, зв'язності, засвоєння виразності та образності. Зазначимо, повноцінне оволодіння рідним мовленням у дошкільному віці – необхідна умова вирішення завдань всебічного розвитку дитини, засвоєння культури свого народу, формування цінностей у максимально чутливий період розвитку.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні проблеми становлення мовлення молодших дошкільників у лінгводидактичному аспекті.

Зазначимо, що сучасна лінгводидактика розглядає поняття „мовлення” у двох аспектах: як процес створення зв'язного мовлення (Т. Ломтєв, М. Панов, А. Супрун та ін.) і як продукт мовлення (Ф. де Соссьюр, Л. Щерба, Е. Косеріу, О. Смирницький та ін.). Аналіз літератури показав, що в першому аспекті мовлення як процес має синонім «мовленнєва діяльність» або «мовленнєвий акт». Так, мовленням, на думку науковців, є вербальне спілкування за допомогою мовних знакових одиниць: слів, конструкцій, тексту, інтонацій, часто за підтримки невербальних засобів. Так, як зазначають лінгводидакти, друге значення – „мовлення як результат” – це результат творчого процесу, його породження. Зважаючи на зазначене, можемо сказати, що мовлення дошкільників слід розглядати як процес створення зв'язного висловлювання. Розвиток зв'язного мовлення відіграє провідну роль у процесі становлення дитини та посідає центральне місце в загальній системі роботи з формування мовлення в закладах дошкільної освіти. За допомогою розвинутого зв'язного мовлення дитина легко встановлює контакт з оточенням, ініціює власні ідеї, бере участь у різних видах дитячої творчості.

Так, на думку лінгвістів, які зазначають, що мовлення як поняття є набагато складнішим, воно досліджується на таких різних рівнях, як фізіологічні основи мовлення (Н. Жинкін), взаємозв'язок мислення й мовлення (О. Потєбня, Л. Виготський), психологічні аспекти мовлення (Н. Хомський, А. Супрун, О. Леонтєв, Н. Жинкін), реалізація функцій мови в мовленні (О. Потєбня, І. Горєлов), процес оволодіння мовленням, механізм мовлення (А. Загнітко), функціональні різновиди мовлення (О. Казарцева), культура усного і писемного мовлення (Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, П. Коваль).

Різні аспекти розвитку мовлення дошкільників розглядали такі науковці минулого та сучасності: Н. Аксаріна, А. Богуш, Н. Гавриш, Г. Гончаренко, М. Кольцова, К. Крутій, Г. Лопатіна, С. Макаренко, Г. Розенгарт-Пупко, О. Саприкіна, Ф. Сохін, Н. Старжинська, В. Тарасун, Є. Тихєєва, В. Тищенко, Т. Ушакова, Т. Філічева, М. Фомічова, Г. Чіркїна, Т. Юртайкіна та ін.

Досліджуючи генезис мовлення як засобу спілкування, М. Лісіна виокремила три етапи оволодіння дитиною мовленням. Перший етап – довербальний, другий – виникненням мовлення і третій – генезис мовлення як засобу спілкування (*Лісіна, 1982*).

Аналіз наукової літератури показав, що становленню мовлення дітей на довербальному етапі присвячено багато наукових праць, у яких характеризується цей процес (Н. Щелованов, Н. Аксаріна, Н. Фігурін, М. Денисова, М. Кистяковська та інші). Так, дитина на довербальному етапі ще не розуміє значення того, що йому говорять, але

в процесі ситуативно-особистісної форми спілкування, яка збігається з цим етапом, поступово складаються передумови оволодіння мовленням. Так, автори зазначають, що створені передумови засвоєння мовлення ефективно впливають на подальший мовний розвиток дитини. У цей період відбувається інтенсивний розвиток інтонації і з'являються так звані «псевдослова». Перші інтонації є спробами звернути на себе увагу дорослого. Аналіз літератури показав, що особлива роль у цей період відводиться поведінці дорослого. Другий етап характеризується виникненням мовлення: дитина починає розуміти мовлення дорослого, вимовляє свої перші активні слова. Так, під час спілкування дорослого та дитини, під час якого дорослий не лише постійно розмовляє з нею, а й сприяє активному використанню слів, спонукаючи правильно повторити назву предмета, дії, самостійно застосувати слово, відбувається поступовий перехід до мовленнєвої активності дитини. Початок третього етапу (А. Богуш, К. Крутій, Г. Ляміна, Л. Павлова, О. Саприкіна, Т. Юртайкіна та ін.) знаменує появу мовлення як засобу спілкування. Із цього часу починається розвиток мовленнєвого спілкування, у процесі якого дитина оволодіває словом рідного мовлення, поступово навчається використовувати його для спілкування.

Проблема взаємозалежності мовлення та мислення, як уже зазначалось, завжди перебувало в центрі уваги психолого-педагогічних досліджень (Л. Віготський, М. Жинкін, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, О. Шахнарович та інші). Зазначені наукові посилання становлять підґрунтя для розкриття особливостей словникового розвитку дітей, накопичення і розуміння значення слів. Значний внесок у цю проблему зробив Л. Віготський. Головне у цьому, як зазначав автор, „відношення думки до слова”. Л. Віготський показав те, як на основі егоцентричного мовлення виникає внутрішнє мовлення дитини, що є основою його мислення. Перехід від думки до мовлення є складним процесом розчленування думки і її відтворення в словах (Віготський, 1983).

Водночас дослідження іншого науковця містять протилежні висновки становлення мовлення дитини. Так, Ж. Піаже вважав, що розвиток мовлення дитини відбувається через спілкування, через структурування його відносин з іншими.

Схожої думки дотримувався А. Запорожець. Так, автор зазначає, що мовлення тісно пов'язане з мисленням дитини, через те, що відбуваються зміни мотивів спілкування та змісту (Запорожець, 1986, С. 155–176).

Наголосимо, що вагоме значення для нашого дослідження має роботи С. Рубінштейна, який зазначав, що в опануванні мовленням дитина іде від частини до цілого: від окремих слів до поєднання двох-трьох слів, далі до простої фрази та складних речень. Кінцевим етапом зв'язного мовлення, психолог уважав здатність до складання кількох речень, об'єднаних загальним змістом (Рубінштейн, 1973).

За класифікацією Ф. Сохіна й О. Ушакової, психолого-педагогічні дослідження дитячого мовлення сьогодні здійснюються в трьох напрямках: структурному (фонетичний, лексичний, граматичний аспекти), функціональному (формування навичок володіння мовленням) і когнітивному (формування елементарного усвідомлення явищ мовлення і мови) (Психолого-педагогіческие вопросы, 1987)

Результати вивчення літератури свідчать, що молодший дошкільний вік є найбільш сенситивним щодо мовленнєвого розвитку (Крутій, 2004). У дітей молодшого дошкільного віку надзвичайно розвинене мовне чуття, вони вельми рано помічають і виправляють мовленнєві «» й «покручі» у мовленні інших (Ф. Сохін, Т. Ушакова, В. Харченко, О. Шахнарович та ін.). До трьох років дитина оволодіває правильною звуковою більшістю звуків, натомість упродовж усього означеного періоду (до п'яти років) діти відчувають труднощі у вимові шиплячих, свистячих звуків. Для більшості дітей молодшої групи характерна загальна пом'якшеність мовлення, пропуск, спотворення і перестановка звуків складів, заміна, порушення звукової структури слова, уподібнення звуків (А. Богуш, О. Максаков, М. Фомічова). Завдяки добре розвиненому фонематичному слуху діти диференціюють звуки (Д. Ельконін).

Існує думка, що з белькотання започатковується власне активне мовлення дитини (Р. Тонкова-Ямпольська). Ті звуки, що були в белькотанні, дитина набагато раніше й легше вимовляє (губні), ніж ті, яких не було (свистячі, шиплячі, р). Отже, белькотання готує мовленнєвий апарат до вимови звуків мови, складів і слів, сприяє розвитку фонематичного слуху (Богуш, 2007).

А. Богуш було визначено недоліки звукової культури мовлення, що умовно розподілена на три категорії: вікові, фізіологічні недоліки мови дітей; мовні патологічні вади в мові дітей старшого дошкільного віку, які залишилися внаслідок педагогічної занедбаності; мовні зрушення внаслідок неправильного розвитку мовно-рухового апарату (вроджені чи набуті) (Методика розвитку рідної мови, 1992) Як стверджує педагог, перші дві категорії вад можна усунути в умовах дошкільного закладу, що, на нашу думку, підтверджує дослідження про пропедевтичну роботу з розвитку мовлення молодших дошкільників.

Однак учені зазначають, що диференціація звуків на слух та їх артикуляція в період засвоєння звуків не збігається (О. Гвоздев, В. Бельтюков, Н. Швачкін та ін.).

Розвитку мовленнєвотворчої діяльності в дошкільному дитинстві присвячено дослідження Н. Гавриш. Мовленнєвотворча діяльність розглядається автором як основа розвитку творчих здібностей дітей у різних видах діяльності, причому мовлення в різних ситуаціях є або стрижнем макродіяльності, спрямовуючи та збагачуючи її, або предметом власне мовленнєвої діяльності. Автор звертає увагу на механізми управління вихователем мовленнєвою діяльністю дітей, що забезпечують високий рівень емоційної, мовленнєвої та мисленнєвої активності дітей (Гавриш, 2001).

Одним із перших ґрунтовних досліджень в Україні щодо формування граматичної правильності мовлення дошкільників стала праця К. Крутій. Незважаючи на те, що автором досліджувався старший дошкільний вік, учена з'ясовує також особливості формування граматично правильного мовлення в онтогенетичному

розвитку дитини, визначає педагогічні умови, що сприяють підвищенню рівня оперування дошкільниками граматичними категоріями (Крутії, 2004).

Висновки. Таким чином, проаналізувавши різні наукові підходи, ми дійшли висновку, що становлення мовлення молодших дошкільників складний та тривалий процес і вимагає керівництва з боку педагога. Тому подальшого дослідження вимагає аналіз методики пропедевтичної роботи навчання зв'язного мовлення молодших дошкільників.

Використана література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти / А. Богуш, Г. Беленька та ін. ; наук. кер. А. Богуш. Київ, 2012. 26 с.
2. Богуш А., Григоренко Г. Запрошуємо до розмови : посібник для роботи з дошкільниками. Київ : Освіта, 1997. 212 с.
3. Лисина М. Проблемы онтогенеза общения. Москва : Педагогика, 1986. 144 с.
4. Выготский Л. Мышление и речь. Собрание сочинений : в 6 т. Москва : Педагогика, 1983. Т. 2. 433 с.
5. Запорожец А. Роль элементов практики и речи в развитии мышления у детей. *Избранные психологические труды* : в 2 т. Москва : Педагогика, 1986. Т. 1. С. 155–176.
6. Рубинштейн С. Проблемы общей психологии. Москва : Просвещение, 1973. 433 с.
7. Психолого-педагогические вопросы развития речи в детском саду : сборник научных трудов / под ред. Ф. Сохина и О. Ушаковой. Москва, 1987. 187 с.
8. Крутії К. Формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку. Запоріжжя : ТОВ "ЛПТС" ЛТД, 2004. 390 с.
9. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник / А. Богуш, Н. Гавриш ; за ред. А. Богуш. Київ : Вища школа, 2007. 542 с.
10. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі / за ред. А. Богуш. Київ : Вища школа, 1992. 412 с.
11. Гавриш Н. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. Донецьк : ТОВ "Лебедь", 2001. 218 с.

References:

1. Bazovyy komponent doshkol'nogo obrazovaniya: Nauchnyy rukovoditel': A. M. Bogush, deystvitel'nyy chlen APN Ukrainy, prof., D-r ped. nauk. ; Avt. kol-vo: Bogush A. M., Belen'kaya G. V., Boginich O. L., Gavrish N. V., Dolinnaya A. P., Il'chenko T. S., Kovalenko Ye. V., Lysenko G. M. , Mashovets M. A., Nizkovs'ka O. V., Panasyuk T.V., Pirozhenko T. A., Ponimans'ka T. I., Sidel'nikova A. D., Shevchuk A. S., Yakimenko L. YU. K. : Izdatel'stvo, 2012. 26 s.
2. Bogush A.M. Priglasheyem k razgovoru: posobiye dlya raboty s doshkol'nikami / A. N. Bogush, I. Grigorenko. M.: Prosveshcheniye, 1997. 212 s.
3. Lisina M.I. Problemy ontogeneza obshheniya. Moskva : Pedagogika, 1986. 144 s.
4. Vygotskiy L. S. Myshleniye i rech'/Sobr. soch.: v 6 t. Moscow: Pedagogika, 1983. Vol. 3. 433 p.
5. Zaporozhets A. V. Rol' elementov praktiki i rechi v razvitii myshleniya u detey // Izbr.psihol. trudy: V 2-kh t. Moskva : "Pedagogika", 1986. T. 1. S. 155–176.
6. Rubinshteyn S.L. Problemy obshchey psikhologii. M.: Prosveshcheniye, 1973, 433 s
7. Psikhologo-pedagogicheskiye voprosy razvitiya rechi v detskom sadu / Sbornik nauchnykh trudov / Pod red. F.A. Sokhina i A.S. Ushakovoy. M., 1987. 187 s
8. Krutiy K. Formirovaniye grammaticheski pravil'noy rechi u detey doshkol'nogo vozrasta. Zaporozh'ye: OOO "Lips" LTD, 2004. 390 s.
9. Bogush A. N. Doshkol'noye lingvodidaktiki: Teoriya i metodika obucheniya rodnogo yazyka: Uchebnik Bogush A. M., Gavrish N. V. / Pod red. A. M. Bogush. Moskva : shk., 2007. 542 s
10. Metodika razvitiya rodnogo yazyka i oznakomleniya s okruzhayushchim v doshkol'nom uchrezhdenii // Pod red. A. M. Bogush. Moskva : shk., 1992. 412 s.
11. Gavrish N.V. Razvitiye rechevoy tvorchestva v doshkol'nom vozraste. Donetsk: OOO "Lebed'", 2001. 218 s.

Гречишкіна І. А. Лінгводидактичні основи становлення речі у дітей молодшого дошкільного віку

В статті представлена характеристика проблеми становлення речі у дітей молодшого дошкільного віку в лінгводидактичному аспекті. Вияснено поняття речі як процес створення зв'язної речі і як продукт речі. Проаналізовані різні наукові підходи становлення речі молодших дошкільників як складного і тривалого процесу, який потребує керівництва з боку педагога. Досліджено генезис речі як середства спілкування. Проаналізовані взаємозалежності речі і мислення, яка знаходиться в центрі уваги психолого-педагогічних досліджень. Визначено недоліки в речі дошкільників. Визначено вплив педагога на розвиток речі молодших дошкільників. Визначено далі перспективи дослідження.

Ключові слова: лінгводидактика, дошкільник, речі, розвиток речі, зв'язну речь.

Grechishkina I. A. Linguodidactic bases for the development of linguistic children of youth preschool age

The article presents the formation of speech for children of junior preschool age. Preschool age is considered – as a period of active assimilation by the child of speech, formation and development of all parties of speech – phonetic, lexical, grammatical, connectivity, assimilation of expressiveness and imagery. The problems of the formation of broadcasting of younger preschoolers in the linguodidactic aspect are theoretically substantiated. The concept of speech is defined: as a process of creating coherent speech and as a product of speech. Different scientific approaches concerning the formation of broadcasting of younger preschoolers as a complex and long process are analyzed. The genesis of speech as a means of communication, where three phases of mastering a child by speech are distinguished. The speech from the psychological point of view is analyzed. The influence of the teacher on the development of speech of younger preschoolers is determined. Developed conclusions to the article, the analysis showed that the formation of speech for younger preschoolers is a complex and lengthy process and requires guidance from the teacher.

Key words: linguodidactics, preschoolers, speech, speech development, coherent speech.